

afgevozen kandidaten. Onderzoek werd aan dit belangrijke aspect blijkbaar niet gewijd. Toegegeven dat het niet gemakkelijk zou vallen, want het zou op andere bronnen moeten gebeuren dan die waarvan schrijfster gebruik maakte. Het had bovendien ook veel tijd gekost.

Het gebruikte bronnenmateriaal, hoofdzakelijk van administratieve aard, is zeer omvangrijk en de verwerking ervan is met veel zorg geschied. Terecht stipt de auteur aan dat de geschiedenis van het kleuteronderwijs en meer bepaald van zijn personeel nog zo weinig bekend is. Haar studie is de eerste van die aard in de Belgische historiografie. Ondanks de beperkingen is ze welkom.

M. de Vroede

H. C. Heering, *Socialisten en justitie. Kroniek van een moeilijke relatie* (Groningen: Passage, 1994, 197 blz., f37,50, ISBN 90 5452 023 X).

Deze studie analyseert de vaak gespannen verhouding tussen de Nederlandse socialisten en het justitiële en politieel-penitentiaire systeem, vanaf het ontstaan van de socialistische arbeidersbeweging tot en met de huidige periode. De auteur concentreert zich op drie socialistische partijorganisaties—de Sociaal-Democratische Bond (SDB), de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SD AP) en Partij van de Arbeid (PvdA)—en heeft de periode van de Duitse bezetting, terecht, buiten beschouwing gelaten. Het buitengewoon langdurige tijdsbestek van de studie, meer dan een eeuw, wordt in twee afgeronde delen behandeld, waarbij de tweede wereldoorlog als cesuur dient. Elk der twee delen begint met een algemene inleiding, gevolgd door beschouwingen over de verhouding tussen socialisten en respectievelijk de rechterlijke macht, de politie en het strafstelsel. De studie wordt afgesloten door een beschouwend en samenvattend hoofdstuk.

Uit de studie wordt duidelijk, dat de jeugdige socialistische beweging zich in een antithetische verhouding wist tot de machtsorganen der burgerlijke staat. Geleidelijk verandert deze oriëntatie van karakter, om in het interbellum tot een omslag te voeren die rond de jaren dertig tot de principiële acceptatie leidt van de democratische rechtsstaat door de SDAP. Toch is ook dan van een echt gevoel van verantwoordelijkheid voor 'de organisatie, de structuur en het reilen en zeilen van ons rechtswezen' nog steeds geen sprake (57). Na de tweede wereldoorlog blijkt de sociaal-democratie weliswaar geïntegreerd in de Nederlandse samenleving, maar bij veel sociaal-democraten persisteert een zodanige afkeer van het overheidsgezag, dat volgens de auteur van een 'altijd aanwezige anarchistische onderstroom' gesproken moet worden (103). Pas met het aantreden van partijleider Kok en partijvoorzitter Rottenberg wordt voorrang verleend 'aan de gedachte dat een rechtvaardige maatschappij in de eerste plaats een ordelijke maatschappij zal moeten zijn' (189).

Ofschoon Heering veel materiaal aandraagt over de houding der socialisten tegenover justitie en politie, kan moeilijk gesproken worden van een geslaagde studie. Daarvoor wordt de analyse veel te sterk bepaald door de verregaand conformistische opinie van de auteur, die meer vanuit het standpunt van de officier van justitie — zijn voormalige professie — dan als afstandelijke en inventieve wetenschapper onderzoekt en betoogt. Bovendien is de studie in hoge mate finalistisch, doordat Heering als vanzelfsprekend de huidige rechtsstatelijke en andere juridische merites als interpretatief vertrekpunt hanteert en naar het verleden terugprojecteert. Buitengewoon duidelijk komt dit soort waardenoriëntaties naar voren in het laatste hoofdstuk waarin, temidden van talrijke juridische filosofietjes, een lofrede wordt aangeheven op de

ordehandhavende premissen van de staat en waarin die socialisten worden geattaqueerd, welke de 'gebruikelijke roze bril' opzetten bij de beoordeling van criminaliteit (185) en die niet (willen) beseffen dat socialisten 'van nature voorstander moeten zijn van een sterk overheidsapparaat steunend op adequate middelen en bevoegdheden' (190). Wie het waagt hierop af te dingen, wordt getypeerd als een bedenker van 'utopisch-illusionistische hersenspinsels' en als aanhanger van een 'libertijns anarchisme' (189).

Kenmerkend aan de studie is ook de indrukwekkende onkunde van de auteur op het gebied van sociale geschiedenis en arbeidersbeweging. De onjuistheden en misverstanden volgen elkaar in hoog tempo op, wat des te meer opvalt waar Heering geploeterd en gezwoegd heeft om de benodigde informatie tot zich te nemen. Zo meldt de auteur ons bijvoorbeeld, dat het industrieel kapitalisme in het begin van de jaren tachtig der vorige eeuw 'inmiddels reeds vrij sterk ontwikkeld (is)' (14), hij weet ook het merkwaardige nieuwtje te melden dat Eduard Bernstein vooral gekenmerkt wordt door 'ethisch voluntarische gedachten' (19), en de eerste socialisten zouden zich nauwelijks verdiept hebben in de bestaande burgerlijke staat en concentreerden zich volledig op de economie (21). Daarnaast frappeert dat Heering de term marxisme niet in de mond kan nemen, zonder dit te verbinden met het epitheton 'orthodox' of 'dogmatisch' (bijvoorbeeld 19-20)—ook wordt gerept van de 'Marxistische catechismus'—(19), maar geen enkele moeite doet ons uit te leggen wat begrippen als marxisme, revisionisme en reformisme nu eigenlijk betekenen en hoe ze zich verhouden tot de door Heering aan de orde gestelde zaken.

Het boek staat bol van ontsierende afkortingen — PG, HR, r. m., OvJ, OM, PPGG, AG — terwijl een verklarend register ontbreekt. Het notenapparaat is slechts met moeite bruikbaar, omdat de afzonderlijke noten niet onder, maar achter elkaar zijn geplaatst. Ook in het notenapparaat trouwens worden afkortingen naar hartelust aan de lezer voorgelegd. De bibliografie wordt om onduidelijke redenen gevuld met onvolledige titels van boeken — ondertitels en plaatsnamen ontbreken — en van tijdschriftartikelen worden titels in geheel niet vermeld. Een personen- of zakenregister tenslotte is de lezer niet gegund.

Henny Buiting

C. Hartveld, *Moderne zakelijkheid. Efficiency in wonen en werken in Nederland 1918-1940* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994; Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, 324 blz., f42,50, ISBN 90 73052 96 3).

Na de eerste wereldoorlog begon een periode waarin het begrip 'vernieuwing' voor velen synoniem was met rationaliteit en *efficiency*. Hartveld beschrijft dit vernieuwingsideaal op meerdere manieren: gezien vanuit de *professionals* en hun streven naar erkenning, in vier *case-studies* in bedrijven en huishouden en vanuit de ontwikkeling van het Nederlandsch instituut voor *efficiency*.

De auteur beschrijft de wisselwerking tussen de organisatievorming en de wording van het *efficiency*-concept. Zij besteedt in dit opzicht aandacht aan de ingenieurs, architecten, accountants, organisatie-adviseurs en bezuinigingsinspecteurs. Conceptuele ontwikkeling en organisatievorming gingen hand in hand bij de architecten. Maar in de andere gevallen verliepen deze ontwikkelingen minder gelijk. Evenmin waren de doelstellingen van elke groep die betrokken was bij *efficiency*-verhoging identiek. Duidelijk blijkt bij de ingenieurs dat slechts een deel van hen aansluiting vond bij het *scientific management*. Voornamelijk sociaal-democratisch georganiseerde ingenieurs voelden zich aangetrokken. Zij zagen ingenieurs als de ideale rationele